

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko:

ELŻBIETA RYBICKA

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1996 magister filologii polskiej, Uniwersytet Jagielloński, tytuł pracy *Labirynt jako temat i model konstrukcyjny w prozie polskiej XX wieku*

2002 doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, tytuł rozprawy: *Modernizowanie miasta. Zarys problematyki urbanistycznej w nowoczesnej literaturze polskiej*

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

2002-2004 asystent na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego

Od 1.09.2004 adiunkt na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

- a) Tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich

- b) Autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa

Elżbieta Rybicka, *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*, 2014, Universitas.

- c) Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Podstawowym celem książki było zarysowanie założeń, przedmiotu i metod geopoetyki jako nowej orientacji badawczej, zajmującej się interakcjami pomiędzy twórczością literacką a przestrzenią geograficzną. Wstępne założenia pracy zostały wyprowadzone przede wszystkim z analizy semantycznej pojęcia geopoetyka, które już w swej budowie zawiera podwójne pole odniesienia, zarówno do sfery „geo”, a więc przestrzeni geograficznej, jak i do *poiesis*, sfery twórczości literackiej. Geopoetyka nie jest więc traktowana tylko jako neutralna nazwa orientacji badawczej, ale jako pojęcie-w-działaniu i pojęcie wędrujące, które w swoich użyciach, będących zarazem twórczymi reinterpretacjami w lokalnych kontekstach, aktywnie oddziałuje na te lokalne konteksty i zjawiska, doprowadzając do ich przekształcenia. Dzięki temu w samej nazwie ujawnia się potencjał fundacyjny dla wyznaczenia nowej orientacji, jej obszaru badawczego (interakcji pomiędzy przestrzenią geograficzną a twórczością literacką), metody (geograficznie wyprofilowanej poetyki), dialogu pomiędzy badaniami literackimi a geografią kulturową, czy wreszcie, co w toku pracy było dla mnie niezwykle ważne, wydobycia pojetycznego wymiaru praktyk i badań literackich. Innymi słowy, przy zarysowywaniu geopoetyki jako orientacji badawczej nie zajmowała mnie jedynie problematyka związana z reprezentacją przestrzeni geograficznych w literaturze, ale też rola kategorii przestrzennych w przeformułowaniu i zmianie profilu badań literackich.

Tym założeniom towarzyszyło kilka hipotez badawczych. Po pierwsze, założenie geograficzności twórczości literackiej (rozumianej jako *poiesis*) oraz pojetyczności przestrzeni geograficznej, uznające ją za aktywny, sprawczy czynnik. W konsekwencji geopoetyka staje się swoistym rodzajem międzyprzestrzeni, w której dochodzi do interakcji i cyrkulacji pomiędzy dwoma sprawczymi siłami – z jednej strony literacką *poiesis* a przestrzenią z drugiej. Kolejna teza wynika z faktu, iż twórczość literacka w perspektywie geopoetyki nie może być widziana wyłącznie jako *ergon*, finalny wytwór *poiesis*, ale jako zjawisko żyjące w cyrkulacji, w obiegu kulturowym, w praktykach podejmowanych przez czytelników. Do takich istotnych praktyk, świadczących o cyrkulacji literatury w przestrzeni, należą niewątpliwie podróże lekturowe – od dziewiętnastowiecznych pielgrzymek literackich po współczesną turystykę literacką. Trzecia teza odnosi się do performatywnego wymiaru twórczości literackiej, perspektywa geopoetyki zakłada bowiem, iż literatura – pod różną

postać – wpływa na rzeczywistość i zmienia ją, zarówno w znaczeniu mocnym, jak i słabszym, tworząc wyobrażenia geograficzne, mapy mentalne, odkrywając nowe miejsca, kształtując sposoby widzenia oraz interpretacji. Z tym faktem wiąże się czwarta teza, iż heterotopijny charakter twórczości literackiej oraz jej performatywność nie tylko współtworzą heterotopie świata rzeczywistego, ale też przyczyniają się do ich rozumienia.

Pojetyczny wymiar geopoetyki zadecydował o określeniu przedmiotu badań – są nim bowiem szeroko rozumiane praktyki literackie. Chciałam dzięki temu przesunąć uwagę z koncentracji na tekście w stronę performatywnego ujęcia twórczości literackiej jako działania sprawczego. Dlatego przedmiotem geopoetyki jest także cyrkulacja literatury w przestrzeni geograficznej i obiegach kulturowych, a więc takie praktyki, jak lokalne recepcje, w których twórczość literacka staje się wydarzeniem geograficznym, podróże lekturowe, tworzenie szlaków i muzeów literackich, literackie gry miejskie.

Większy nacisk położony na praktyki wynika także z faktu, iż dotychczasowe rekonstrukcje zwrotu przestrzennego ogniskowały się na teoriach, pomijając kluczowe w moim przekonaniu znaczenie działań artystycznych spod znaku site-specific. Praktyki artystyczne, teatralne, performatywne zainicjowane w latach 70-tych koncentrowały się nie tyle na uniwersalnej przestrzeni, ile na konkretnych miejscach, które pełniły aktywną, sprawczą rolę dla tych działań. Sferę praktyk kulturowych uważam zatem za konstytutywną dla refleksji teoretycznej.

W opisie geopoetyki jako orientacji badawczej wyróżniłam cztery zasadnicze aspekty: poetologiczny, geograficzny, antropologiczny i performatywny. Aspekt poetologiczny obejmuje klasyczne zagadnienia poetyki takie, jak genologia, język, postać literacka, lektura i recepcja, wszystkie one zostały ujęte ze współczynnikiem geograficznym. Aspekt geograficzny dotyczy takich kategorii, jak mapa, miejsce, geografia wyobrażona, które z kolei zostały wyprofilowane z punktu widzenia badań literackich. Przedmiotem uwagi są znaczenia i funkcje map w literaturze i badaniach literackich – od metafory, przez ekfrazę i źródło inspiracji po stosowanie kartografii literackiej jako narzędzia pomocniczego w interpretacji tekstów. Z kolei miejsce w badaniach literackich zdefiniowałam jako dynamiczną konfigurację doświadczenia, archiwum kultury oraz wyobraźni. Zwróciłam także uwagę na osobny nurt literatury idiolokalności, w którym miejsce staje się problematycznym, stawiającym opór zjawiskiem. Geografii wyobrażona

obejmuje takie zagadnienia jak tworzenie imagologii terytorialnych w literaturze, znaczenie wyobraźni w geopoetyce, kategorię *lieux d'imagination*, podróże lekturowe jako przykład praktyk, w których dochodzi do przenikania miejsc realnych i wyobrażonych.

Trzeci aspekt, antropologiczny, odnosi się do kluczowej kategorii doświadczenia i relacji pomiędzy doświadczającym podmiotem a przestrzenią geograficzną. Wiąże się on z percepcyjnym oraz afektywnym rysem literatury ujawnianym w topografiach sensualnych i emotywnych. Zagadnienie relacji pomiędzy podmiotem a przestrzenią geograficzną zostało uszczegółowione w kilku możliwych perspektywach. Po pierwsze, literackiej geografii sensorycznej badającej reprezentacje krajobrazów dźwiękowych, zapachowych, rolę percepcji wizualnej, smakowej i dotykowej, których celem jest uchwycenie specyfiki danego miejsca lub rejonu geograficznego. Przedmiotem uwagi są także literackie topografie ematywne jako forma artykulacji doświadczenia afektywnego, w którego centrum sytuuje się kwestia emocji związanych z konkretnymi lokalizacjami. Aspekt antropologiczny ujawnia się także w zaproponowanej kategorii auto/bio/geo/grafii podkreślającej znaczenia przestrzeni geograficznej dla biograficznej trajektorii.

Czwarty aspekt natomiast łączy się z problemem performatywności literatury w odniesieniu do przestrzeni geograficznej. Twórczość literacką traktuję bowiem jako działanie sprawcze inicjujące kolejne działania, jako aktywność światotwórczą, znaczeniotwórczą i zdarzeniotwórczą.

W pracy zaproponowałam także specyficzne dla geopoetyki instrumentarium, słownik pojęć, które mogą stanowić użyteczne narzędzia w praktyce interpretacyjnej. Do takich kategorii należą między innymi mapy narracyjne, literatura idiolokalności, tropy toponomastyczne, auto/bio/geo/grafie, *lieux d'imagination*, literatura i lektura jako wydarzenie geograficzne, podróże lekturowe, literacka geografia sensoryczna, sonotopografie i osmotopografie, topografie ematywne, literatura jako miejsce pamięci. Kategorie te nie mają charakteru tylko opisowego, ale są pojęciami operacyjnymi, za pomocą których chciałam zrekonceptualizować i uchwycić w nowej perspektywie takie kluczowe dla badań literackich problemy, jak literatura, poetyka, podmiotowość, język, czytanie i recepcja, gatunki i obiegi literackie. Były one weryfikowane (choć także niekiedy wyprowadzane) w toku pracy analityczno-interpretacyjnej, obejmującej

między innymi twórczość Juliana Przybosa, Czesława Miłosza, W. G. Sebald, Orhana Pamuka, Johna Maxwella Coetzee’ego, Stefana Szymutkę czy Siegfrieda Lenza. Wybór tych autorów nie miał charakteru przypadkowego, chciałam dzięki niemu wskazać też na problematyczność podziału na literaturę centralną i peryferyjną, światową i lokalną.

To generalne założenie chciałam także odnieść do własnej pracy badawczej, która w zamierzeniu miała być ukierunkowana na lokalną specyfikę (zwłaszcza takie problemy jak polityka miejsca, polityka pamięci, nowy regionalizm, pogranicza jako strefy kontaktu i konfliktu kulturowego), jak i otwarta na transfer koncepcji światowych.

Inspiracje teoretyczne dla opisu geopoetyki jako orientacji badawczej stanowiły dla mnie założenia zwrotu przestrzennego, zwrotu performatywnego, nowej geografii kulturowej, poetyki kultury, badania nad pamięcią kulturową, antropologia zmysłów oraz antropologia emocji. Z drugiej strony chciałam też wskazać na tradycję oraz ciągłość literaturoznawczych badań nad przestrzenią w polskim kontekście, dlatego niezmiernie ważne były dla mnie wcześniejsze prace, zwłaszcza Stefanii Skwarczyńskiej, którą uważam za inicjatorkę nowoczesnej geopoetyki. Głównym jednak źródłem inspiracji były dla mnie prowadzone wcześniej badania nad praktykami miejskimi, a zwłaszcza nad performatyką miasta.

Książka otrzymała w grudniu 2014 roku Nagrodę im. Aleksandra Brücknera przyznaną przez Wydział I Nauk Humanistycznych i Społecznych PAN. Jeden z artykułów stanowiących wstępne rozpoznanie obszaru badawczego *Od poetyki przestrzeni do polityki miejsca. Zwrot topograficzny w badaniach literackich*. (2008) został przetłumaczony i opublikowany w trzech językach (hiszpańskim, ukraińskim i angielskim).

Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Drugim ważnym nurtem moich badań naukowych jest problematyka miejska. Rozwijam ją od rozprawy doktorskiej *Modernizowanie miasta*, która w wersji książkowej (opublikowanej w 2003 roku) została rozszerzona o rozdział dotyczący pasaży tekstowych. Zaproponowaną w nim kategorię pasaży tekstowych definiuję

jako formę literacką, której ramę sytuacyjną wyznacza praktyka miejskiej przechadzki oraz transgresyjna przejściowość jako zasada konstrukcyjna.

Moje późniejsze prace ukierunkowane były na rozszerzanie obszaru badawczego, wykraczając poza literaturę i obejmując takie zjawiska jak teatr, sztuki wizualne, performans. Kluczową rolę w rozwoju moich badań miejskich odegrało zainteresowanie ruchem *community arts*, o którym pisałam w artykule *Od miasta jako dzieła sztuki do sztuki miasta* (2006). To w nim po raz pierwszy podjęłam próbę opisu performatywnego i społecznego charakteru miejskich praktyk artystycznych. W ruchu *community arts* od finalnego wytworu ważniejszy jest bowiem wydarzeniowy status tych przedsięwzięć, a działanie ma dotyczyć nie tylko przestrzeni materialnej, ale przede wszystkim społecznej. O ich znaczeniu decyduje nie konkretny artefakt, gotowe dzieło, ale działania pełniące funkcje integracyjne, jak i określające tożsamość społeczności, czy wreszcie umożliwiające reprezentację grupom marginalizowanym i pozbawionym głosu w przestrzeni publicznej. Sztuka rozumiana jest tu bowiem jako działanie na rzecz wspólnoty, przeciwdziałające dezintegracji przestrzeni społecznej poprzez ułatwienie nawiązania relacji między mieszkańcami, artystami oraz miastem. Praktyki artystyczne mają umożliwić przekształcenie biernej publiczności w aktywną społeczność, a tym samym współtworzyć przestrzeń publiczną, rewitalizować więzi społeczne i więzi z miastem.

Sformułowane w tym artykule tezy: przejście od prezentacji sztuki w przestrzeni miasta do sztuki jako działania przekształcającego miasto, przesunięcie akcentu na wydarzeniowość, wspólnotowość i partycypację określiły moje późniejsze poszukiwania. Te kluczowe założenia były dla mnie ważne w opisie działań Teatru Łąźnia Nowa w Nowej Hucie, Teatru im. Heleny Modrzejewskiej w Legnicy czy Ośrodka Brama Grodzka w Lublinie, które ponadto otworzyły dla mnie problem pamięci miasta. Zagadnienie to rozwinęłam w artykule *Pamięć miasta: palimpsest czy pole walki*, w którym na przykładzie Szczecina analizowałam konflikt pomiędzy różnymi strategiami upamiętniania.

W ostatnich latach moje badania koncentrują się wokół performatyki miasta, która jest próbą integralnego uchwycenia wcześniejszych poszukiwań. W artykule opublikowanym w 2012 roku *O możliwościach performatyki miasta* zaproponowałam wstępne rozpoznanie tego obszaru problemowego. Wskazałam na kluczową zmianę słownika opisującego kulturę miejską – przejście od kategorii

tekstu, palimpsestu, czytania miasta jako semiotycznej procedury dekodowania znaków do takich pojęć jak zdarzenie, działanie, sprawczość, partycypacja. Miasto w tym ujęciu rozumiane jest nie tyle jako statyczny przedmiot badań, ile jako aktywne pole działań, zarówno artystycznych, jak i codziennych. Wyróżniłam także sześć głównych linii problemowych dla performatyki miasta: performanse oporu, władzy, pamięci, kreatywności, wspólnoty i zabawy. Proponowana perspektywa umożliwia w moim przekonaniu integrację badań prowadzonych w ramach różnych dziedzin oraz pozwala uchwycić sieć powiązań pomiędzy tak różnymi działaniami jak happeningi Pomarańczowej Alternatywy, działania Akademii Ruchu czy Teatru Łąźnia Nowa.

Innym ważnym problemem badawczym było ujęcie literatury jako kapitału kulturowego miast. Korzystając z inspiracji socjologią Pierre'a Bourdieu oraz ekonomią kultury, chciałam zaproponować nową perspektywę badawczą. Pole literackie w tym ujęciu rozumiane jest nie tyle jako zasób ekonomiczny, ile jako czynnik kształtujący habitusy czytelników, mieszkańców miasta, ich imaginaria symboliczne, mapy mentalne. Równie ważna jest rola literatury w tworzeniu kapitału społecznego - polityki miejsca, mitów fundacyjnych, pamięci kulturowej miast.

Podsumowując, w badaniach miejskich, podobnie jak w geopoetyce, interesuje mnie przede wszystkim performatywny aspekt praktyk kulturowych pojmowanych jako działanie w sferze publicznej. Ujawnione w tym polu pytania i problemy wpłynęły w decydującym stopniu na sposób mojego myślenia o geopoetyce.

Kolejnym obszarem moich badań jest antropologia literatury. W artykule *Od doświadczenia nowoczesności do doświadczenia inności. Kilka pomysłów do możliwej antropologii literatury* (2008) punktem wyjścia była hipoteza, iż o ile dla literatury nowoczesnej charakter formacyjny miało doświadczenie modernizacji, o tyle dla literatury ponowoczesnej taki charakter ma doświadczenie inności. W inności rozumianej jako odmienność kulturowa, narodowa, społeczna, etniczna czy płciowa dostrzegałam wyzwanie inspirujące dla nowego modelu literatury, który nazwałam poetyką zaangażowania.

Bardziej szczegółowe zagadnienia rozwinęłam w badaniach nad epistolografią, których wynikiem był artykuł *Antropologiczne i komunikacyjne aspekty dyskursu epistolograficznego* (2004). Interesowała mnie zwłaszcza specyfika konstruowania

podmiotu epistolarnego - chiazmatyczne wynajdywanie siebie i/poprzez innego, epistolografia rozumiana nie tyle jako tekst, ile, za Stefanią Skwarczyńską, jako działanie. Zarysowałam także w tym szkicu projekt badań nad epistolografią z punktu widzenia kulturowej analizy uczuć.

Osobne miejsce wśród moich zainteresowań zajmuje problematyka edukacyjna podjęta w artykule *Libido sciendi. Kilka uwag w sprawie edukacji* (2004). Choć jest to tylko jeden artykuł, to uważam go za ważny dla określenia własnego miejsca w obrębie instytucji akademickiej.

Zarówno antropologia literatury, jak i badania nad epistolografią czy edukacją były dla mnie kolejnymi próbami zmierzenia się z problemem performatywności i sprawczości literatury.

Zagadnieniem zainicjowanym w czasie pracy nad geopoetyką i rozwijanym obecnie są badania regionalne. Jestem jedną z inicjatorek powołania międzyuczelnianego i międzyregionalnego zespołu badawczego, którego spotkania i wspólne prace pełnią rolę integracyjną dla środowiska. Byłam współautorką wniosku konkursowego projektu „Nowy regionalizm w badaniach literackich” i jestem jego głównym wykonawcą. Celem tego projektu jest wypracowanie kompleksowej, interdyscyplinarnej metody badawczej, nawiązującej do nowych orientacji w humanistyce. W ramach tych badań prezentowałam na konferencji „Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI” wieku referat *Relacje centro-peryferijne a polityki tożsamości regionalnej*. Zajmowałam się także bardziej szczegółowym zagadnieniem – twórczością białoruskiego pisarza Sokrata Janowicza.

Na charakter moich poszukiwań naukowych wpłynął także udział w interdyscyplinarnych projektach badawczych. Szczególnie ważne znaczenie miały zwłaszcza projekty „Sztuka miasta” oraz „Modi Memorandi. Interdyscyplinarny leksykon terminów pamięci zbiorowej”, które były dla mnie niezwykle cennym doświadczeniem, ponieważ wymagały wyjścia poza perspektywę literaturoznawczą.

